

**UCHWAŁA NR VIII/55/24
RADY GMINY NAREWKA**

z dnia 20 grudnia 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027 dla Gminy Narewka”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 oraz 1572) w związku z art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) oraz po pozytywnym zaopiniowaniu przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024 – 2027 dla Gminy Narewka”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Narewka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Wiceprzewodniczący Rady
Gminy

Sławomir Smolski

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI NA LATA 2024-2027 DLA
GMINY NAREWKA**

SPIS TREŚCI

<i>1. WSTĘP</i>	<i>3</i>
<i>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>4</i>
<i>3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ</i>	<i>18</i>
<i>4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW</i>	<i>20</i>
<i>5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</i>	<i>23</i>
<i>6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</i>	<i>38</i>
<i>7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT</i>	<i>50</i>
<i>8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>52</i>
<i>9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>57</i>
<i>10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>57</i>
<i>11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>58</i>

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NAREWKA

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Narewka na lata 2024 - 2027” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024, poz. 1292) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust.

2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych

obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępianie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie

tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,

2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia

– przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze

województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne

i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków

skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,

- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład

- zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
  - 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
  - 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
  - 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2024 w całym kraju było 129 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach i planach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAMИ WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku i opublikowany w Monitorze Polskim w roku 2023 poz. 1470. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;

- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne

wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi

międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 - 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 - 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do

nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Dokument przyjęty został uchwałą nr IX/80/03 przez Sejmik Województwa Podlaskiego dnia 27 czerwca 2003 r.

Plan zagospodarowania wymienia najważniejsze zabytki z terenu województwa (zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego i stanowiska archeologiczne) oraz określa zasady ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego. Zwrócono uwagę na cenne przykłady architektury cerkiewnej. Cały rejon uznany został za szczególnie atrakcyjny turystycznie i zalecono opracowanie koncepcji szlaków turystycznych przybliżających turystom wartości kulturowe regionu.

Spośród najważniejszych zasad ochrony dziedzictwa kulturowego warto wskazać te najistotniejsze z punktu widzenia gminy do których należą:

- zasady ogólne wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:
  - szczególna ochrona tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
  - uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego;

- harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego- jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej;
  - tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno-kulturowo- przyrodniczego,
  - priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej;
  - wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.
- ochrona i tworzenie nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego określone w części dotyczącej wartości kulturowych przez służby Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku, dotyczące:
    - kształtowania krajobrazu historyczno- kulturowo- przyrodniczego, zespołów jednostek osadniczych i ich otoczenia;
    - kształtowania form architektonicznych i gabarytów zabudowy harmonizujących z istniejącymi walorami kulturowymi zabudowy, stosowania materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia nawiązujących do tradycji lokalnych.
  - ochrona i rewaloryzacja obszarów zabytkowych zgodnie z wnioskami i uzgodnieniami z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Białymstoku, w tym m.in.:
    - zachowanie historycznych założeń urbanistycznych (objętych strefami ochrony konserwatorskiej), a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów, itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych;

- zapewnienie stosownej ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów;
  - twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia;
  - lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną;
  - eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych;
  - harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych ze strefami ochrony konserwatorskiej;
- ochrona i utrzymanie dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej poprzez zapewnienie:
    - funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów- gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych;
    - obowiązku uzgodnienia z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.
- ochrona przed dewastacją i określenie warunków udostępnienia zwiedzającym obiektów archeologicznych oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na obiekty nieznanego pochodzenia w trakcie prowadzenia robót ziemnych, tworzenie wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności na bazie m.in.:
    - przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, takich jak: ulice, place, pasáže, ciągi piesze, skwery, zieleń parkowa i tereny sportowo- rekreacyjne;

- interesujących programowo i architektonicznie aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych i ich zagospodarowania;
- wykorzystania w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego- stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo- rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu zabudowy;
- rozmieszczenia akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne, stosowania zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów zabudowy i z dbałością o sylwetę przestrzenną całości jednostek osadniczych;

W dalszej części plan zwraca uwagę na ochronę środowiska kulturowego w procesie integracji europejskiej. Zagrożenie stopniowym wytracaniem tożsamości kulturowej i narodowej społeczeństwa polskiego i społeczności lokalnych (regionalnych i subregionalnych) w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia, wymaga szczególnej ochrony dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego jak i duchowego oraz kultywowania lokalnych specyfik kulturowych i religijnych, zgodnie z zasadami i postanowieniami:

- Konwencji w sprawie Ochrony Zabytków Architektonicznych w Europie
- Europejskiej Perspektywy Rozwoju Przestrzennego
- Międzynarodowej Karty Ogrodów IFLA- ICOMOS,
- Konwencji o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy
- Międzynarodowej Karty ochrony miast historycznych ICOMOS-
- Międzynarodowej Karty ochrony i zarządzania dziedzictwem archeologicznym

Plan ponadto zwraca uwagę na bariery wynikające z ochronności prawnej środowiska kulturowego, istotne z punktu widzenia gminy. Wymienia strefy ochrony konserwatorskiej historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz

zespołów zabudowy zabytkowej i o wartościach kulturowych, w których występują bariery i ograniczenia dotyczące w szczególności:

- intensywności i efektywności wykorzystania terenów w strefach, w ramach ograniczeń gabarytów i sposobów zabudowy;
- dostępności komunikacyjnej, w tym obsługi parkingowej w ramach ograniczeń gabarytów ulic (przekrojów) i wymogów sanitarnych warunków zamieszkiwania (hałas, drgania).
- funkcjonowania zespołów w sytuacji tranzytowych ruchów komunikacyjnych, w tym zwłaszcza towarowych;
- poprawy standardów cywilizacyjnych i technicznego zabudowy, w sytuacjach utrudnień własnościowych, ekonomicznych i konieczności bieżącego funkcjonowania zabudowy.

PROGRAM ROZWOJU KULTURY WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO DO ROKU 2030

Misją Programu rozwoju kultury województwa podlaskiego jest dążenie do uzyskania społecznej poprawy w zaspokajaniu potrzeb kulturalnych, w tym jakości i poziomu uczestnictwa w kulturze oraz tworzeniu jej wartości przez jak największą liczbę mieszkańców województwa. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020, uchwalony 21 kwietnia 2008 r. opiera się na założeniach projektowych Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Podlaskiego na lata 2008 – 2011 z przedłużeniem na lata następne. Jednym z celów strategicznych jest: Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Aby ocalić jak najwięcej z dziedzictwa przeszłych pokoleń, niezbędne jest podjęcie następujących działań:

- a. prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania,

- b. prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków,
- c. upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce,
- d. rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury”, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.),
- e. rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych,
- f. systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- g. ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej,
- h. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego, i tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie

PODLASKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na moment opracowania niniejszego dokumentu brak jest przyjętego do realizacji Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami. Trwają prace nad jego aktualizacją.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU HAJNOWSKIEGO

Na chwilę obecną powiat hajnowski nie posiada aktualnego Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY NAREWKA

Misja strategiczna rozwoju gminy Narewka to: poprawa poziomu i warunków cywilizacyjnych życia mieszkańców, racjonalne wykorzystanie regionalnych i ponadregionalnych uwarunkowań lokalizacji gminy, walorów przyrodniczych, rekreacyjnych i gospodarczych środowiska, istniejącego potencjału infrastrukturalnego, majątku trwałego, wspieranie nowej przedsiębiorczości i współpracy z sąsiednimi gminami, administracją rządową i samorządową województwa oraz strukturami ponadregionalnymi, w tym aktywny udział we współpracy transgranicznej. Misja będzie realizowana m.in. poprzez szereg kierunków działań dotyczących sfery dziedzictwa kulturowego. Kierunki niniejsze obejmują: ochronę obiektów zabytkowych i o charakterze zabytkowym, ochronę stanowisk archeologicznych oraz tworzenie nowych wartości kulturowych w procesie zabudowy i zagospodarowywania terenów.

Ochrona obiektów zabytkowych, dla których wydano decyzje konserwatorskie ujęte w centralnym rejestrze zabytków i obiektów o charakterze zabytkowym nie wpisanych do rejestru zabytków wymagać będzie:

- a) stosowania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ustaleń uzgodnionych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, chroniących je przed likwidacją, dewastacją i zmianami naruszającymi walory zabytkowe,
- b) egzekwowania w decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów, na których występują obiekty zabytkowe i o charakterze zabytkowym, ustaleń zawartych w planach miejscowych, a w przypadku ich braku w opiniach i uzgodnieniach konserwatorskich,

- c) uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów budowlanych dotyczących remontów i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia,
- d) kontroli obiektów zabytkowych i o charakterze zabytkowym w ramach nadzoru budowlanego, obligujących właścicieli, użytkowników i zarządców do utrzymania ich w należyтым stanie technicznym,
- e) współpracy między właścicielami, gmina i Wojewódzkim Konserwatorem na rzecz utrzymania obiektów w dobrym stanie technicznym i właściwych formach użytkowania poprzez system pomocy finansowej i organizacyjnej,
- f) dokonywania ew. zmian ustaleń przeznaczenia terenów i obiektów o charakterze zabytkowym w planach miejscowych pod kątem pozyskania możliwie najlepszego użytkownika, w przypadku jego braku, dotychczasowego ,
- g) uzgadniania lub opiniowania zamierzeń prowadzenia prac porządkowych na cmentarzach przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - przed ich podjęciem,
- h) w decyzjach dotyczących koniecznych rozbiórek obiektów o charakterze zabytkowym, zastrzegania konieczności wykonania uprzedniej dokumentacji inwentaryzacyjnej o zakresie określonym przez Woj. Konserwatora Zabytków,
- i) w przypadku braku możliwości utrzymania obiektu zabytkowego lub o charakterze zabytkowym przez dotychczasowych właścicieli, informowania potencjalnych nabywców o możliwości zakupu lub dzierżawy, w tym także możliwości relokacji na inny teren.

Ochrona stanowisk archeologicznych położonych na terenie gminy wymagać będzie:

- a) wprowadzania stosownych ustaleń w planach miejscowych (obejmujących miejsca ich występowania) - chroniących stanowiska przed dewastacją lub likwidacją, w tym wykluczania generalnie przeznaczenia ich pod formy zagospodarowania mogące skutkować zniszczeniem lub ograniczeniem dostępności,

b) egzekwowania w/w ustaleń planów miejscowych w wydawanych na ich podstawie decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów,

c) w przypadku wystąpienia konieczności przeznaczenia stanowiska archeologicznego pod ważne cele publiczne (np. ciągi infrastruktury regionalnej lub krajowej) w planie miejscowym lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu(w tym także wydawanych w trybie rozprawy administracyjnej) ustalania stosownego sposobu postępowania w porozumieniu z Woj. Konserwatorem Zabytków Archeologicznych,

d) ustalania, zarówno w planach miejscowych jak i decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów, obowiązku zawiadamiania służb archeologicznych o natrafieniu na obiekty nieznanego pochodzenia w trakcie prowadzenia prac ziemnych,

e) w miarę możliwości zlecenia przez Zarząd Gminy Woj. Konserwatorowi Zabytków Archeologicznych rozpoznania osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego mogącego występować na obszarze gminy.

Tworzenie nowych wartości kulturowych w procesie zabudowy i zagospodarowywania terenów wymagać będzie:

a) wyznaczania w planach miejscowych większych zespołów zabudowy (np. na obrzeżach zbiornika Siemianówka lub w Narewce, nie tylko ulic, ale również innych terenów publicznych - placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej, sportowo rekreacyjnych itp.

b) nadawania tym przestrzeniom cech indywidualizowanych kompozycji urbanistycznych w planach j.w. poprzez; odpowiednie sytuowanie obiektów, gabaryty przestrzenne, rozwiązania dachów, materiały budowlane, kolorystykę itp.

c) harmonizowania form nowej zabudowy, co do gabarytów i form architektonicznych z krajobrazem i otoczeniem, w tym z istniejącą już zabudową,

d) kontynuowania regionalnych i lokalnych historycznie ukształtowanych form zabudowy oraz tradycji konstrukcyjnych i materiałowych,

e) w terenach zieleni publicznej wykorzystywania i podkreślania konfiguracji i specyfiki ekologicznej terenów dla kształtowania klarownych kompozycji w skali całych kompleksów zagospodarowania i zindywidualizowania ich fragmentów,

f) egzekwowania ustaleń planów miejscowych w zakresie tworzenia wartości kulturowych w decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenów i w projektach budowlanych.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY NAREWKA

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY NAREWKA

Gmina Narewka położona jest w południowo-wschodniej części województwa podlaskiego. Od wschodu granica państwa oddziela ją od Białorusi. Od południa gmina Narewka graniczy z gminą Białowieża, od południowego zachodu - z gminą Hajnówka, od zachodu - z gminą Narew, a od północy - z gminą Michałowo. W północnej części gminy znajduje się zbiornik wodny Siemianówka, o powierzchni 3250 ha, który jest zaliczany do jednego z największych akwenów w kraju. Stanowi on dużą atrakcję turystyczną, a także atrakcję dla wędkarzy i uprawiających sporty wodne.

Ogólna powierzchnia gminy wynosi 33948 ha (339 km²). Liczy ona 23 sołectwa. W strukturze powierzchni dominują lasy, stanowiące 59,2%, należące głównie do Nadleśnictwa Browsk, następnie użytki rolne (23,3%), tereny chronione (11,8%), wody (2,0%), drogi i koleje (1,9%) oraz nieużytki (1,4%). Teren zamieszkuje 3139 osób, co daje gęstość zaludnienia około 9 osób / km².

Cała gmina położona jest na obszarze chronionego krajobrazu "Puszcza Białowieska". Na jej obszarze istnieją cztery rezerwaty przyrody o łącznej powierzchni 1979,15 ha. Rezerwat Siemianówka o powierzchni 224,54 ha, został utworzony w 1995 r., a w 2002 r. został przekształcony w rezerwat ścisły. Celem rezerwatu jest ochrona szeregu dobrze zachowanych zbiorowisk roślinnych, głównie z kręgu borów i olsów, wielu roślin chronionych i rzadkich, w tym bogatej flory mszaków. Jest także poligonem naukowym, umożliwiającym monitorowanie przeobrażeń struktury fitocenozy w wyniku wybudowania w pobliżu zbiornika wodnego Siemianówka.

Przez teren gminy przepływają: rzeka Narewka o długości cieków 26 km, rzeka Narew - 10 km, strumienie Braszcza - 16 km, Hwoźna - 8 km oraz mniejsze strumienie. Rzeki Narewka i Narew posiadają II klasę czystości, natomiast inne cieków nie mają określonej klasy czystości.

Gmina Narewka jest gminą typowo rolniczą mimo niekorzystnych warunków produkcji rolnej. Poczynając od niekorzystnych warunków klimatycznych, a kończąc na strukturze ziemi. Użytki rolne stanowią 23,3% powierzchni gminy. W tej liczbie grunty orne stanowią 46,2%, a użytki zielone 53,8%. W strukturze dominują grunty słabe, czyli grunty zaliczane do niskich klas bonitacyjnych. I tak 3,2% to grunty dobre (klasy IIIa i IIIb), 22,6% - grunty średnie (klasy IVa i IVb) oraz 74,2% - grunty słabe (klasy V i VI). Podobnie przedstawia się sytuacja w odniesieniu do użytków zielonych. Grunty dobre (klasy III) zajmują 0,8% ogólnej powierzchni użytków zielonych, grunty średnie (klasy IV) - 28,0%, a grunty słabe (klasy V i VI) - 71,2%.

Na obszarze gminy nie występują złoża surowców naturalnych. Jedynie w miejscowości Lewkowo Stare występują złoża surowców ilastych odpowiednie do produkcji ceramicznych materiałów budowlanych (6243 tys. m³) oraz złoża piasków rzecznych (2390 tys. m³), odpowiednie do określonej wcześniej produkcji.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY NAREWKA

Tereny położone w górnym biegu rzeki Narwi i jej dopływu Narewki - jak wykazały badania archeologiczne - były zasiedlone zarówno w pradziejach, w okresie rzymskim, jak i w okresie wczesnego średniowiecza. Świadczą o tym znaleziska w okolicach Łuki, Bołtryk i Garbar (nieistniejące już wsie zalane wodą Zalewu Siemianówka), Bindziugi, Jałówki, Nowosad⁶, Suszczy, Rybak i Siemianówki.

Ślady osadnictwa wskazują na okres mezolitu (10000-4000 lat p.n.e.). W okolicach Siemianówki odkryto zabytki kultury trzcinieckiej (XVI - XIII wiek p.n.e.). Znaleziska z okolic Starego Dworu⁸, Bołtryk i Siemianówki pochodzą z wczesnej epoki żelaza (VII - IV w. p.n.e.) oraz okresu wpływów rzymskich. Odkryto również liczne obiekty osadnicze, które datuje się na halsztat (VII w. p.n.e. - IV w. n.e.).

We wczesnym średniowieczu nastąpiło tu znaczące przemieszanie kulturowe ludności litewskiej i wschodnio-słowiańskiej, a od XI wieku datuje się powolne, ale stopniowe, osiedlanie ludności pochodzącej z Mazowsza.

Wiele długich lat tereny te były nawiedzane i nękane łupieżczymi najazdami jaćwieskimi. Najazdy te były wielokrotnie organizowanymi wspólnie z Litwinami. Niektórzy twierdzą, że Jaćwingowie, którzy uniknęli ostatecznego rozgromienia krzyżackiego, schronili się i pozostali tu na wiele lat. Z czasem nastąpiła ich asymilacja z miejscową ludnością. Świadectwem tego jest ród Ejsmondów, posiadający jaćwieskie korzenie. Ciągłe walki, między Mazowszem, Litwą i Krzyżakami, a także Rusią i Jaćwieżą, niszczyły grody i wsie. Ziemie te były przez to krócej lub dłużej opustoszałe.

Zasadnicze zmiany nastąpiły pod koniec XIV i na początku XV wieku. Zakończenie wojen z Litwą i pokonanie Krzyżaków przyniosły tym ziemiom początek stałego i trwałego osadnictwa. Od tego okresu zaczęła się utrwalać władza i granice polityczne, a spokój przyniósł utrwalenie osadnictwa. Wielcy książęta litewscy stopniowo utrwalili swe panowanie na tych terenach. W tym też okresie przyjęła się dla nich nazwa Podlasie (Podlasze).

Najstarsze trwałe osadnictwo tych stron sięga XV - XVI wieku. Było ono wynikiem wcześniejszej stabilizacji politycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz działań Kazimierza Jagiellończyka, który podzielił te tereny na części zwane puszciami.

Ziemie nad Narwią oddzielał od państwa litewskiego ogromny pas puszczy, ciągnący się od bagien poleskich po dawne puszcze jaćwieskie. W latach 1469 - 1476 podzielony on został na części zwane puszciami. Części te podległe były poszczególnym zamkom i dworom panującego. Część przylegającą do błot poleskich, nad rzeką Leśną do źródeł Narewki i Narwi, przydzielono do zamku Kamieniec. Zwana ona była początkowo Puszcą Kamieniecką lecz z czasem przyjęła się dla niej nazwa Puszcza Białowieska. Sąsiadującą z nią od zachodu puszcę przydzielono do grodu Bielsk i nazwano Puszcą Bielską. Zaczynała się ona od źródeł Nurca i między rzeką Białą z jednej strony a Leśną i Narewką z drugiej, dochodziła do Narwi i Narewki. Północno-wschodnią część przydzielono do dworu w Wołpie, stąd nazwano ją początkowo Puszcą Wołpiańską. Ta puszcza obejmowała tereny między Narewką i Narwią, a źródłami Supraśli i górną Swisłoczą. Granice rozdzielające te ogromne obszary puszczańskie ustalały ich podległość administracyjną i gospodarczą. Granice te

wytaczały również zasięg oddziaływania wpływów i kierunków osadnictwa, a więc tym samym i jego etniczny charakter.

W 1559 wyznaczone zostały granice królewskich, w tym Puszczy Ladzkiej (nazwa pochodzi od folwarku Lady - siedziby leśniczego bielskiego) i Puszczy Białowieskiej. Linie podziału pomiędzy Puszcza Ladzka a Puszcza Białowieska wyznaczono na rzece Wieliczówce i Narewce, aż jej ujścia do Narwi. W późniejszym czasie do Puszczy Ladzkiej (kosztem Puszczy Białowieskiej), przyłączony został obszar aż do rzeki Jabłoniówki.

Terytorium dzisiejszej gminy Narewka zawiera w swoich granicach kilka utworzonych w XVI wieku jednostek administracyjnych i własnościowych. W zachodniej części gminy są to fragmenty dawnej Puszczy Ladzkiej, aż do końca XVIII wieku własności monarchy, leżącej w powiecie bielskim województwa podlaskiego. Wschodnią część gminy zajmuje Puszcza Białowieska, w przeszłości również własność monarchy, położona w granicach powiatu brzeskiego. Centrum gminy to dawne dobra prywatne - w XVI wieku między innymi własność Chodkiewiczów, Massalskich i Karpów. Obejmowały one tereny pomiędzy rzekami Narwią a Narewką, zwane Puszcza Narewska, dobrami zanarewskimi lub dobrami Narewka. W początkach XVIII wieku na terenie dzisiejszej gminy Narewka powstały cztery folwarki: Grodzisk, Lewkowo, Łuka i Siemianówka. Narewka powstała w 1639 roku jako osada Tomasza Wydry Polkowskiego. Jej mieszkańcy zajmowali się głównie wytopem żeliwa z rudy darninowej. W 1777 roku z fundacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego wzniesiono w Narewce Kościół katolicki, a w 1864 roku zbudowano również Cerkiew prawosławną. Na mocy trzeciego traktatu rozbiorowego Narewka znalazła się na granicy zaboru rosyjskiego.

Osada powoli rozwijała się, aby w początkach XIX wieku spełniać rolę miasteczka. Z tego okresu zachowało się regularne rozmieszczenie ulic wraz ze znajdującym się nad rzeką obok przystani, rynkiem. W 1866 roku były w Narewce dwie cerkwie: parafialna i filjalna, kaplica na cmentarzu prawosławnym oraz synagoga żydowska, stacja pocztowa i przystań. W drugiej połowie XIX wieku Narewka była miastem liczącym około 860 mieszkańców w tym 780 narodowości żydowskiej. W 1890 roku drewniany kościół katolicki rozebrano do fundamentów. Podczas I wojny światowej miasteczko nie uległo zniszczeniom.

W 1921 roku Narewka liczyła około 1200 mieszkańców, znajdowały się tu 174 budynki mieszkalne. Pracowały niewielkie zakłady przemysłowe: terpentynarnia, huta szkła Hackiela produkująca butelki, młyn wodny na spiętrzonej w stawie rzece i wiatrak. Miasteczko ożywiało się szczególnie w dni targowe oraz podczas jarmarku - funkcjonowało około 30 sklepików. Skład narodowościowy ludności był bardzo zróżnicowany. Narewkę zamieszkiwali Polacy, Białorusini oraz Żydzi.

Po wysiedleniach z czasów II wojny światowej większość mieszkańców powróciła w swoje rodzinne strony.

Na mocy ustawy z dnia 29 listopada 1972 roku zniesiono dotychczasowy podział na gromady i osiedla, a utworzono gminy. Ustawa weszła w życie od 1 stycznia 1973 r. i utworzono m. in. Gminę Narewka. W 1975 r. zostały zlikwidowane powiaty i podzielono kraj na 49 województw. Gmina Narewka należała do województwa białostockiego. Od 1 stycznia 1999 r. przywrócono trójstopniowy podział administracyjny. Zredukowano liczbę województw do 16, oraz ponownie przywrócono powiaty. Gmina Narewka weszła w skład powiatu hajnowskiego województwa podlaskiego.

W latach 80-tych na terenie Gminy Narewka został wybudowany zbiornik wodny „Siemianówka”, którego powierzchnia wynosi 3250 ha.

6.3 KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY I ZABYTKI NIERUCHOME

Na terenie gminy Narewka zlokalizowanych jest kilka ciekawych obiektów, choć nasycenie zabytkami nie jest zbyt duże. Znajdują się tu cerkwie, przykłady architektury drewnianej, a także zabytkowe cmentarze. W połączeniu z atrakcyjnym krajobrazem przyrodniczym stanowi to dobrą bazę do rozwoju turystyki i przyciągnięcia zwiedzających z kraju i zagranicy.

ZABYTKI WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Narewka

- cerkiew prawosławna par. p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy, po 1860, nr rej.: 759 z 29.04.1993

- cmentarz żydowski przy drodze Narewka-Guszczawina, 2 ćw. XIX, nr rej.: A-99 (d. 780)
z 10.03.1994

Gnilec

- budynek kolejowy, ob. mieszkalny, drewn., pocz. XX, nr rej.: A-352 z 27.05.2011

Siemianówka

- cerkiew prawosławna p.w. św. Jerzego, 4 ćw. XVIII, nr rej.: 311 z 27.11.1966

Spośród najważniejszych zabytków z terenu gminy warto wyróżnić następujące obiekty:

Cerkiew prawosławna parafialna pw. św. Mikołaja Cudotwórcy w Narewce

Cerkiew zbudowana na terenie pierwotnego cmentarza, zlokalizowana w centrum wsi po północnej stronie drogi prowadzącej przez wieś. Orientowana.

Murowana z cegły, tynkowana na gładko, malowana, cokoł murowany tynkowany tynkiem nakrapianym cementowym, sklepienia: kolebkowe i kopuła, więźba dachowa drewniana, krokwiowo-płatwiowa, schody drewniane, dachy: dwuspadowy, półstożkowy, cebulasty, ostrosłupowy. Dachy kryte blachą ocynkowaną. Podłoga drewniana z desek, stolarka okienna i drzwiowa drewniana, drzwi wejściowe zewnętrzne płycinowe z nadświetlem ozdobnym.

Rzut na planie prostokątów, kwadratu z półkolistym prezbiterium. Bryła jednonawowa, parterowa, z wieżą 3-kondygnacyjną i kopułą na bębnie, część parterowa nakryta dachem dwuspadowym, półkoliste prezbiterium nakryte dachem półstożkowym, wieża ośmioboczna nakryta dachem ostrosłupowym zwieńczonym latarnią z kopułą cebulastą, gałką i krzyżem żelaznym prawosławnym.

Cmentarz przycerkiewny prostokątny, otoczony murem z kamieni polnych łączonych zaprawą cementową, wejście na cmentarz przez bramę i dwie furtki od strony płn.-zach. Obramowanie bramy i furtek murowane, malowane na biało zwieńczone łukiem pełnym, u góry "ośli grzbiet".

Cerkiew prawosławna parafialna pw. św. Jerzego w Siemianówce

Cerkiew jest usytuowana w płn. części wsi, nad brzegiem zalewu Siemianówka, na terenie cmentarza przycerkiewnego ogrodzonego murem. Prezbiterium ma skierowane na północ. Barokowa.

Założona na rzucie czwórliścia, z kwadratową w rzucie dwukondygnacyjną dzwonnica dostawioną od frontu i połączoną z korpusem nawowym wąskim łącznikiem. Korpus nawowy kryty dachem zbliżonym do stożkowego, dzwonnica namiotowym, łącznik dwuspadowym. Korpus i dzwonnica zwieńczone są niewielkimi cebulastymi kopułkami na szyjach.

Świątynia murowana z cegły i kamienia, tynkowana wewnątrz i z zewnątrz, kryta blachą ocynkowaną. Stolarka okienna i drzwiowa, strop, podłoga i schody - policzkowe drewniane.

Elewacje korpusu nawowego obiega uproszczone belkowanie z profilowanym gzymsem. W konchach znajdują się niewielkie okienka w kształcie leżącego owalu. W dzwonnicy - wąskie prostokątne otwory okienne w dolnej kondygnacji i wąskie, zamknięte półkole w górnej. Otwór wejściowy zamknięty jest półkole. Wnętrze korpusu głównego zostało podzielone toskańskimi pilastrami wspartymi na gładkim cokole, dźwigającymi belkowanie z profilowanym gzymsem. Chór muzyczny w formie balkonu rozpiętego nad wejściem, ograniczony balustradą. Wnętrze pokryte polichromią figuralną i ornamentálną autorstwa Józefa Łotowskiego. Ikonostas drewniany, eklektyczny, zaprojektowany przez Michała Wojtkiewicza.

Jeśli chodzi o całokształt zasobu zabytkowego gminy, to zdecydowanie dominują obiekty sakralne - cerkwie i cmentarze przycerkiewne, prawosławne oraz rzymskokatolickie. Wszystkie zachowały się w dobrym stanie i są na bieżąco użytkowane. Spośród cmentarzy rzymsko-katolickich wskazać należy cmentarz w Narewce, wśród prawosławnych zewidencjonowano m.in. nekropolie we wsiach Lewkowo Nowe, Masiewo, Narewka oraz Siemianówka. Wysokie wartości historyczne ma również cmentarz wojenny w Świnorojach. Jedyne cmentarz żydowski przy drodze z Narewki do Guszczawiny (wpisany do rejestru) wymaga podjęcia prac porządkujących i zabezpieczających teren.

Architekturę mieszkalną i gospodarczą reprezentują nieliczne przykłady charakterystycznego dla regionu budownictwa drewnianego (budynek dawnej stacji kolejowej w Gnilcu ob. budynek mieszkalny). Duża część obiektów drewnianych pierwotnie figurujących w ewidencji konserwatorskiej już nie istnieje.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;

- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,

- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić: 1) prace konserwatorskie, 2) prace restauratorskie, 3) badania konserwatorskie - na podstawie pozwolenia wydanego przez właściwego ministra.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Należy podkreślić, że główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglastoczerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo - cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu - takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (dotyczy to głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi) - niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku: 1) wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa; 2) wpisanego do inwentarza muzeum; 3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego. (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W celu zapoznania się z zasobem zabytków ruchomych należy skontaktować się z Podlaskim Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków. Najcenniejsze obiekty ruchome znajdują się na wyposażeniu cerkwi wpisanych do GEZ.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach terenów gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Gmina leży w obrębie zbadanych arkuszy 41-92, 42-92, 42-93. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. Teren gminy jest słabo rozpoznany pod względem archeologicznym. Do rejestru zabytków wpisano trzy kurhany położone w Puszczy Białowieskiej. Są to obiekty leżące na terenie Puszczy Białowieskiej

(Nadleśnictwo Browsk), wpisane do rejestru zabytków decyzjami: 196/A nr 670-1/17/74 z 28.10.1974 r., 197/4 nr 670-1/18/74 z 28.10.1974 r. oraz 198/A nr 670-1/19/74 z 28.10.1974 r. Całościowe zestawienie stanowisk z terenu gminy znajduje się na końcu opracowania. Dodać należy, że karty GEZ wykonano tylko dla kilkunastu stanowisk (łącznie w WEZ jest ich 94) i uzupełnienie bazy danych GEZ zapisane zostało jako jeden z celów niniejszej perspektywy programu opieki nad zabytkami.

Tematykę ochrony zabytków archeologicznych porusza art. 31. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który precyzuje, iż:

1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1 (który brzmi: „Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań.), pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych.
2. Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych przy zabytku nieruchomym, o którym mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków ustala w drodze decyzji.
3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

6.6 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich

środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp. Regionalna tożsamość kulturowa jest traktowana jako główny rodzaj tożsamości zbiorowej, która w oparciu o przesłanki historyczne i walory kulturowe wyznacza syndrom różnorodnych cech specyficznych dla ściśle określonej zbiorowości lokalnej, wraz z określeniem jej unikalności.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron Gminy Narewka, a także szans i zagrożeń.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> Położenie Gminy sprzyjające rozwojowi agroturystyki Duża powierzchnia terenów leśnych i chronionej przyrody, w tym obecność Białowieskiego Parku Narodowego Dobra drogowa dostępność komunikacyjna	<ul style="list-style-type: none"> Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków Nienajlepszy stan części dróg kołowych Ograniczone możliwości transportu zbiorowego

<ul style="list-style-type: none"> • Bliskość miasta powiatowego – Hajnówki • Interesujące obiekty sakralne (cerkwie) • Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej • Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych • Korzystna lokalizacja siedziby Gminy w centrum jej obszaru, co wiąże się z dobrą dostępnością • Czystość środowiska • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy • Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy • Odbywające się regularnie imprezy kulturalne • Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców Gminy • Historyczna wielokulturowość terenów Gminy • Aktywna działalność organizacji pozarządowych • Często aktualizowana strona internetowa Gminy 	<ul style="list-style-type: none"> • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Niewielkie środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Zbyt duża sezonowość turystyki • Bardzo słabo rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna • Brak centrum informacji turystycznej • Utrudnienia inwestycyjne związane z położeniem na terenie obszarów chronionych • Niezbyt dobrze zbadany zasób archeologiczny
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne 	<ul style="list-style-type: none"> • Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu • Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii

<ul style="list-style-type: none"> • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Podlaskiego 	<ul style="list-style-type: none"> • przy odnawianiu i remontach zabytków • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Migracje ludności • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu • Przygraniczne położenie
--	--

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NAREWKA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Narewka formułuje szereg długofalowych celów działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o konsultacje z władzami Gminy i uwzględniają specyfikę dziejów Gminy, charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W związku z dużą atrakcyjnością turystyczną terenów Gminy Narewka, w celu jak największej przydatności niniejszego dokumentu dla potrzeb rozwoju turystyki w wymienionych tu założeniach postawiono przede wszystkim na realność poszczególnych działań i uwzględniono wyznaczone wcześniej kierunki rozwoju

Gminy. Dzięki temu istnieją możliwości realizacji poniższych priorytetów w najbliższym horyzoncie czasowym.

Obiekty zabytkowe z terenu gminy znajdują się w rękach osób fizycznych lub prawnych (parafie, skarb państwa) zatem gmina Narewka ma bardzo ograniczony wpływ na działania w zakresie dbałości o stan techniczny zabytków. Dodatkowo nieustalona sytuacja epidemiczna oraz położenie w bezpośrednim sąsiedztwie granicy z Białorusią stanowią poważne ograniczenia w sytuacji budżetowej Gminy, co przekłada się na problemy z przeznaczaniem środków finansowych na inwestycje.

PRIORYTET I – DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH W POLITYCE PRZESTRZENNEJ GMINY

Cel szczegółowy I.1 Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie

Działania:

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy,
2. Realizacja zasad ochrony historycznych układów ruralistycznych poszczególnych miejscowości,
3. Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy,
4. Bieżąca opieka nad cmentarzami i miejscami pamięci, głównie poprzez prowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych,
5. Respektowanie stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony archeologicznej w polityce przestrzennej gminy,
6. Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez regularną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, uaktualnianie kart GEZ, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy, stanowisk itp.,
7. Współpraca społeczności lokalnych w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów wpisanych do GEZ.

Cel szczegółowy I.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków,
2. Przeprowadzanie działań rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych i terenów zielonych będących w administracji gminy,
3. Interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz przy obiektach zabytkowych we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
4. Stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Cel szczegółowy I.3 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich),
2. Kontynuacja i przestrzeganie regulacji przyznawania środków finansowych z budżetu gminy dla właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
3. Zaplanowanie środków w budżecie gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy obiektach zabytkowych,
4. Opracowanie zasad dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach (wydanie stosownej uchwały, regulaminu, wzoru wniosku itd.) oraz doradztwo przy wypełnianiu dokumentów.

PRIORYTET II – WYKORZYSTANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU GMINY

Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów wykorzystujących istniejące zasoby kulturowe, takich jak np. szlak łączący obiekty cerkiewne gminy
3. Wykorzystanie historycznych materiałów dotyczących terenów gminy,
4. Postawienie na innowacyjność projektów w celu pozyskiwania dodatkowych środków unijnych,
5. Polepszenie dostępności poszczególnych obiektów poprzez odpowiednie oznakowanie dróg czy szlaków turystycznych,
6. Udostępnianie poszczególnych obiektów zabytkowych osobom niepełnosprawnym,
7. Opracowanie strategii promocji i rozwoju turystyki w celu wyznaczenia kierunków działań gminy,
8. Współpraca z gminami ościennymi oraz organizacjami międzynarodowymi przy realizacji celów związanych z promocją ruchu turystycznego,
9. Współpraca z mediami tradycyjnymi i internetowymi w dziedzinie promocji lokalnych zabytków.

Cel szczegółowy II.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp.,
2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających zasoby historyczne mieszkańcom i turystom,

3. Atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji (przy zabytkach wpisanych do rejestru po uzyskaniu pozwolenia WKZ), tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych,
4. Dbanie o aktualizację strony internetowej gminy wraz z umieszczeniem informacji o zasobie zabytkowym,
5. Aktualizacja i rozwijanie funkcjonalności interaktywnej mapy gminy poprzez odpowiednią warstwę systemu informacji przestrzennej z danymi na temat obiektów lokalnego dziedzictwa kulturowego,
6. Nagłaśnianie wśród lokalnej społeczności najważniejszych badań, odkryć i publikacji związanych z tradycją regionalną w celu wzrostu tożsamości regionalnej mieszkańców.

Cel szczegółowy II.3 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego oraz pielęgnowanie tradycji regionalnych

Działania:

1. Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, placówek muzealnych, lokalnych galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury,
2. Wspieranie projektów edukacyjnych związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym,
3. Wprowadzanie elementów lokalnego dziedzictwa kulturowego do edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez różnego rodzaju konkursy, wystawy, wycieczki itp.,
4. Organizacja imprez kulturalnych promujących kulturę regionalną (w tym mających na celu promocję gminy i krzewienie kultury),
5. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji i promocji regionu (w tym wsparcie szeroko pojętych kół zainteresowań, tworzenie miejsc do tego typu spotkań),
6. Promocja tradycji regionalnych za pośrednictwem zbiorów bibliotecznych i internetu.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Narewka powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Narewka zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie z środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

ZESTAWIENIE OBIEKTÓW UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

	miejsowość	zabytek	nr rejestru zabytków i data wpisu
1	Gnilec	budynek kolejowy ob. Mieszkalny	A-352 z dn. 27.05.2011 r.
2	Lewkowo Nowe	cmentarz prawosławny	
3	Masiewo	cmentarz wielowyznaniowy	
4	Narewka	cerkiew prawosławna parafialna p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy	759 z dn. 29.04.1993 r.
5	Narewka	cmentarz przycerkiewny przy cerkwi p.w. św. Mikołaja	
6	Narewka	cmentarz prawosławny parafii p.w. św. Mikołaja	
7	Narewka	cmentarz prawosławny	
8	Narewka	cmentarz przykościelny parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Jana Chrzciciela	
9	Narewka	cmentarz parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	
10	Narewka	cmentarz żydowski (przy drodze Narewka - Guszczawina)	A-99 (d. 780) z dn. 12.05.1993 r.
11	Narewka	cmentarz - mogiła zbiorowa z II wojny światowej	
12	Siemianówka	cerkiew prawosławna p.w. Św. Jerzego	311 z dn. 27.11.1966 r.
13	Siemianówka	cmentarz przycerkiewny p.w. św. Jerzego	
14	Siemianówka	cmentarz prawosławny p.w. św. Jerzego	
15	Stary Dwór	park dworski	
16	Świnoroje	cmentarz wojenny z I wojny św. (1915 roku)	

ZESTAWIENIE STANOWISK UJĘTYCH W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

	miejsowość	nr st. w miejsc.	obszar AZP	nr st. na obsz.	funkcja	chronologia
1	Babia Góra	1	42-93	18	1. ślad osadnictwa	1. późny paleolit
2	Babia Góra	2	42-93	27	1. cmentarzysko ?	1. nieokreślona
3	Cieremki	1	42-92	15	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
4	Cieremki	2	42-92	17	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa	1. mezolit - epoka żelaza, 2. okres pradziejowy, 3. późne średniowiecze
5	Eliaszuki	2	41-91	19	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa	1. mezolit, 2. mezolit - epoka żelaza, 3. okres rzymski

6	Eliaszuki	3	41-91	20	1. obozowisko, 2. ślad osadnictwa	1. późny paleolit, 2. epoka brązu - wczesna epoka żelaza
7	Eliaszuki	4	42-91	12	1. obozowisko (?), 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
8	Grodzisk	1	43-92	8	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny
9	Grodzisk	2	43-92	9	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny
10	Grodzisk	3	43-92	10	1. grodzisko	1. późne? Średniowiecze
11	Grodzisk	4	43-92	11	1. obozowisko, 2. osada otwarta	1. epoka kamienia - wczesna epoka żelaza, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
12	Grodzisk	5	43-92	12	1. osada obronna ?	1. późne ? Średniowiecze
13	Grodzisk	6	43-92	13	1. ślad osadnictwa, 2. strażnica?, 3. osada produkcyjna, 4. cmentarzysko szkieletowe	1. epoka kamienia - wczesna epoka żelaza, 2. późne średniowiecze ?, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny, 4. późne średniowiecze - okres nowożytny
14	Grodzisk	7	43-92	14	1. ślad osadnictwa, 2. osada otwarta	1. wczesne średniowiecze, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
15	Grodzisk	8	43-92	15	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze
16	Guszczewina	1	43-92	1	1. osada	1. późny okres lateński - okres wpływów rzymskich
17	Guszczewina	2	43-92	16	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. osada otwarta ?	1. epoka kamienia, 2. epoka brązu - wczesna epoka żelaza, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny
18	Guszczewina	3	43-92	17	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
19	Janowo	1	43-92	18	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny
20	Kapitańszczyzna	1	42-91	13	1. obozowisko (?), 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. wczesna epoka żelaza (?), 3. późne średniowiecze - okres nowożytny
21	Kapitańszczyzna	2	42-91	14	1. obozowisko, 2. osada otwarta	1. epoka kamienia - wczesna epoka żelaza, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
22	Kapitańszczyzna	3	42-91	15	1. osada otwarta (?), 2. osada otwarta	1. wczesna epoka żelaza - okres wpływów rzymskich, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny

23	Leśna	2	43-92	19	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
24	Lewkowo Nowe	1	42-92	1	1. osada, 2. obozowisko/osada, 3. ślad osadnictwa, 4. ślad osadnictwa, 5. ślad osadnictwa	1. ?, 2. mezolit - wczesna epoka brązu, 3. epoka brązu - wczesna epoka żelaza, 4. wczesne średniowiecze, 5. późne średniowiecze
25	Lewkowo Nowe	2	42-92	2	1. osada ?	1. średniowiecze
26	Lewkowo Nowe	3	42-92	7	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
27	Lewkowo Nowe	4	42-92	9	1. osada/obozowisko, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa, 4. ślad osadnictwa, 5. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. mezolit, 3. mezolit - epoka żelaza, 4. neolit, 5. pradzieje
28	Lewkowo Nowe	5	42-92	10	1. ślad osadnictwa	1. mezolit - epoka żelaza
29	Lewkowo Nowe	6	42-92	11	1. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze
30	Lewkowo Stare	1	42-91	2	1. osada otwarta	1. wczesne średniowiecze
31	Lewkowo Stare	2	42-91	3	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. okres lateński
32	Lewkowo Stare	3	42-91	4	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny
33	Lewkowo Stare	4	42-91	5	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze
34	Lewkowo Stare	5	42-91	6	1. osada otwarta (?), 2. osada otwarta (?)	1. wczesne średniowiecze, 2. średniowiecze
35	Lewkowo Stare	6	42-92	7	1. ślad osadnictwa	1. okres halszacki
36	Lewkowo Stare	7	42-91	16	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia - wczesna epoka żelaza
37	Łozowe	1	42-92	8	1. ślad osadnictwa	1. neolit - wczesna epoka brązu
38	Łuka	4	42-92	16	1. ślad osadnictwa	1. wczesna epoka brązu
39	Minkówka	1	43-92	2	1. ślad osadnictwa	1. okres halszacki
40	Minkówka	2	43-92	20	1. obozowisko ?, 2. ślad osadnictwa, 3. osada produkcyjna	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze ?, 3. późne średniowiecze - okres nowożytny
41	Narewka	1	43-92	21	1. obozowisko ?, 2. ślad osadnictwa, 3. osada otwarta ?	1. epoka kamienia, 2. neolit - wczesna epoka brązu, 3. Późne średniowiecze - okres nowożytny
42	Narewka	2	43-92	22	1. obozowisko ?, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
43	Ochrymy	1	42-91	17	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny

44	Pasieki	1	42-93	25	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. pradziej, 2. okres nowożytny
45	Planta	1	43-92	7	1. ślad osadnictwa, 2. osada otwarta ?	1. epoka kamienia, 2. okres lateński
46	Planta	2	43-92	23	1. ślad osadnictwa, 2. osada otwarta	1. epoka kamienia, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
47	Planta	3	43-92	24	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
48	Planta	4	43-92	25	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny
49	Podlewkowo	1	42-92	3	1. obozowisko/osada, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa, 4. obozowisko/osada, 5. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. mezolit, 3. mezolit - wczesna epoka brązu, 4. mezolit - epoka żelaza, 5. epoka brązu
50	Podlewkowo	2	42-92	12	1. ślad osadnictwa	1. mezolit - epoka żelaza
51	Podlewkowo	3	42-92	13	1. ślad osadnictwa	1. mezolit - wczesna epoka brązu
52	Podlewkowo	4	42-92	14	1. ślad osadnictwa, 2. osada	1. mezolit - wczesna epoka brązu, 2. późne średniowiecze - okres nowożytny
53	Podlewkowie	5	43-92	26	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny
54	Porosłe	1	42-91	11	1. cmentarzysko kurhanowe	1. wczesne średniowiecze ?
55	Porosłe	2	42-91	18	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
56	Porosłe	3	42-91	19	1. obozowisko, 2. osada otwarta, 3. cmentarzysko ciałopalne?, 4. osada otwarta ?	1. epoka kamienia, 2. neolit - wczesna epoka brązu, 3. epoka brązu - wczesna epoka żelaza, 4. późne średniowiecze - okres nowożytny
57	Pręty	1	42-93	19	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
58	Nadleśnictwo Browsk	4	43-92	3	1. cmentarzysko kurhanowe	1. wczesne średniowiecze?
59	Nadleśnictwo Browsk	5	43-92	4	1. cmentarzysko kurhanowe	1. wczesne średniowiecze?
60	Nadleśnictwo Browsk	6	43-92	5	1. cmentarzysko kurhanowe	1. wczesne średniowiecze?
61	Nadleśnictwo Browsk	7	43-92	6	1. cmentarzysko kurhanowe	1. wczesne średniowiecze?
62	Siemianówka	1	42-93	1	1. obozowisko	1. epoka kamienia
63	Siemianówka	2	42-93	2	1. obozowisko	1. epoka kamienia
64	Siemianówka	3	42-93	3	1. obozowisko	1. mezolit
65	Siemianówka	4	42-93	4	1. osada	1. wczesne średniowiecze
66	Siemianówka	5	42-93	5	1. obozowisko,	1. epoka kamienia,

					2. osada?	2. wczesna epoka żelaza,
67	Siemianówka	6	42-93	6	1. osada, 2. osada	1. wczesna epoka brązu, 2. wczesne średniowiecze XII - XIII w.
68	Siemianówka	7	42-93	7	1. obozowisko	1. mezolit?
69	Siemianówka	8	42-93	8	1. ślad osadnictwa, 2. obozowisko, 3. osada?, 4. ślad osadnictwa, 5. osada?	1. epoka kamienia, 2. późny paleolit-mezolit?, 3. epoka brązu, 4. późne średniowiecze, 5. okres nowożytny
70	Siemianówka	9	42-93	9	1. ślad osadnictwa, 2. obozowisko, 3. obozowisko?, osada?. 4. osada, 5. osada, 6. osada, 7. grób ciałopalny	1. późny paleolit, 2. mezolit, 3. mezolit-wczesna epoka brązu, 4. epoka brązu, 5. okres rzymski, 6. wczesne średniowiecze, 7. pradzieje lub wczesne średniowiecze
71	Siemianówka	10	42-93	10	1. obozowisko	1. epoka kamienia
72	Siemianówka	11	42-93	11	1. ślad osadnictwa	1. okres nowożytny
73	Siemianówka	12	42-93	12	1. ślad osadnictwa	1. okres nowożytny
74	Siemianówka	13	42-93	13	1. ślad osadnictwa	1. okres nowożytny
75	Siemianówka	14	42-93	14	1. obozowisko?, osada?, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit - epoka żelaza, 2. wczesne średniowiecze?
76	Siemianówka	15	42-93	15	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. okres starożytny, 3. okres nowożytny
77	Siemianówka	16	42-93	16	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
78	Siemianówka	17	42-93	17	1. ślad osadnictwa	1. późne średniowiecze
79	Siemianówka	18	42-93	20	1. osada	1. średniowiecze
80	Siemianówka	19	42-93	21	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. wczesne średniowiecze, 3. późne średniowiecze
81	Siemianówka	20	42-93	22	1. ślad osadnictwa,	1. epoka kamienia
82	Siemianówka	21	42-93	23	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
83	Siemianówka	22	42-93	24	1. osada?	1. epoka brązu
84	Siemianówka	23	42-93	28	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. epoka brązu?
85	Siemianówka	24	42-93	20	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. mezolit - wczesna epoka brązu, 2. wczesna epoka brązu
86	Siemieniakowszczyzna	1	42-93	26	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
87	Skupowo	1	43-92	27	1. osada otwarta	1. późne średniowiecze - okres nowożytny
88	Stary Dwór	6	42-92	6	1. ślad osadnictwa	1. okres nowożytny XVII- XVIII
89	Tarnopol	1	42-92	4	1. ślad osadnictwa	1. pradzieje

90	Tarnopol	2	42-92	5	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa	1. wczesne średniowiecze, 2. okres nowożytny XVII - XVIII w.
91	Tarnopol	3	42-93	18	1. ślad osadnictwa	1. późny paleolit
92	Tarnopol	4	42-92	19	1. ślad osadnictwa, 2. ślad osadnictwa, 3. ślad osadnictwa, 4. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia, 2. mezolit ?, 3. neolit - wczesna epoka brązu, 4. wczesna epoka brązu
93	Tarnopol	5	42-92	21	1. ślad osadnictwa	1. epoka kamienia
94	Zabłotczyzna	1	42-92	28	1. ślad osadnictwa	1. późne średniowiecze